

Nr 359.

Av herr **Spångberg m. fl.**, om avskaffande av den ärftliga kungamakten och införande av republik.

Som en kvarleva från en lägre utvecklingsperiod i mänsklighetens historia kvarstår i ett flertal stater den ärftliga kungamakten. Den har väl som mycket annat, under tidigare skeden, haft en uppgift att fylla, men det har gått med denna som med en hel del andra institutioner, den har icke försvunnit på samma gång som dess uppgift fyllts.

I varje fall torde det väl få anses, att monarkien i allmänhet och den ärftliga isynnerhet icke längre passar för en tid, då den allmänna folkupplysningen har framkallat en åskådning, som anser det naturligast och riktigast, att till innehavare av såsom viktigare ansedda poster utses den eller de, som för uppdraget ifråga visa sig mest kvalificerade.

På intet område anser man det riktigt och naturligt, att ett ämbete eller ett förtroendeuppdrag skall gå i arv från föräldrar till barn. Systemet ärftlig kungamakt är en parodi på styrelse. Det kan förutbestämma barn och därar till styresmän för folk och stater.

Vårt eget lands regentlängd ger flera bevis härpå, samtidigt som den även visar, att ärftlig kungamakt kan vara ärftlig endast till en tid, varefter successionsordningen måste brytas. Detta kom till synes genast vid den ärftliga kungamaktens införande här i Sverige. Den förste tronföljaren, Erik XIV, blev avsatt och avrättad. Hans son, bröstarvingen Gustav, blev utesluten och dog i landsflykt. Sidoarvingen Johan III kom till. Men hans ene son, bröstarvingen Sigismund, blev också avsatt, och hans andre son, Johan av Östergötland, blev nödgad avsäga sig kronan, två gånger, först till förmån för farbrodern Carl IX, sedan för kusinen Gustav II Adolf. Kristina ärvde, men hade nog förstånd att abdikera, och så gick Vasaätten ut och utan att Gustav Vasas successionsordning kunnat regelrätt tillämpas. Det var arvriket på papperet, men ett välförstått intresse fortför att begagna valprincipen, väljande den för tillfället dugligaste. Och detta alltid med Folkets (Ständernas) goda mening. Liknande ingripande upprepades som bekant senast vid Gustav IV Adolfs avsättning.

Wilken ödesdiger roll monarkerna spelat i samband med krigen, framgår

av vårt eget lands historia. Vi ha haft monarker, som visserligen fortfarande för alla »sanna patrioter» stå som idealtyper, men som, om man betraktar deras gärningar från sunna förnufts synpunkt, måste anses vara den svenska krigshistoriens största barbarer och folkplågare. Utan att närmare ingå på detta här, kunna vi dock ej underlåta att som exempel nämna Gustav II Adolf och Karl XII.

Vi känna till, hur Gustav II Adolf, döljande sina erövringsintressen under religionens täckmantel, icke drog sig för att draga in Sverige i ödeläggande krig och därmed hopa obeskrivliga lidanden över såväl Sverige som andra länder. Och om Karl XII, de flesta monarkisters och militärers »hjalte», visar historien, hur rätt Anders Fryxell har, när han om honom bland annat skriver: »Ingen konung har visat mindre ömhet för svenska folket, och ingen har tillfogat Sverige mer skada».

Den engelske skriftställaren och politikern Thomas Paine höll redan på 1700-talet en svidande vidräkning med den ärftliga kungamakten och framhöll därvid, att det fordras en viss förmåga för att utföra det enklaste arbete, under det man endast behöver hava en mänsklig skepnad, vara en slags andande automat, för att vara kung. Vi förvånas, skriver han, över att egypterna satte ett stenblock på tronen och kallade det kung. Vi skratta åt hunden Barkouf, som sändes av en asiatisk despot för att styra en av hans provinser. Men dylika monarker äro mindre skadliga och mindre orimliga än dessa, inför vilka hela folket kastar sig i stoftet. Stenblocket och hunden befallde och tvingade åtminstone inte någon. Paine framhåller vidare, att denna styrelse endast kan vara några få år, men dock icke i längden stå sig emot människans vaknande förnuft och intresse.

Det kan ju synas, som om Paine något misstagit sig på tiden för kungamaktens försvinnande, men i sak har han fått rätt. Kungamakten har undan för undan fått ge vika för republiken. Den feodala, ärftliga kungamakten har fått lämna platsen för en republikansk regeringsform, och av jordens 75 suveräna stater finnas för närvarande icke mindre än 40 stater med republikansk regeringsform. Därvid hava olika system utformat sig, allt från en »monarkistisk» president, såsom i Förenta staterna, till en småborgerlig demokrati, såsom i Schweiz, där den av förbunds församlingen för ett år valda presidenten, samtidigt som han utför statsöverhuvudets representativa åligganden, är medlem av regeringen och förestår ett departement.

En ny statsform, rådsrepubliken, har med den ryska revolutionen sett dagen. Den Ryska Socialistiska Federativa Sovjetrepublikens, som är ett förbund av flera rådsrepubliker, styrelseform är enligt den författning, som antogs år 1918, följande: Den lokala makten utövas av arbetar-, soldat- och bonderåden, bredvid vilka det inte finns någon fränksild byråkratisk administration. Råden tillsätts genom val, till vilka de, som exploatera en annan människas arbete, sakna rösträtt. Allryska råds kongressen (kongressen av arbetar-, soldat- och bonderådens deputerade) är rådsrepublikens högsta myn-

dighet. Mellan rådsläkarens sessioner är Centralexekutivkommittén, som väljes av rådsläkaren och är ansvarig inför denna samt består av högst 200 medlemmar, republikens högsta instans. Centralexekutivkommittén väljer Folkkommisariernas råd, som det åligger att sköta den allmänna förvaltningen av republikens angelägenheter. Varje medlem av Folkkommisariernas råd står i spetsen för ett kommissariat (= departement). Rådet är ansvarigt för Centralkommittén och rådsläkaren, och den förstnämnda kan genast suspendera och upphäva beslut av Folkkommisariernas råd. Ordföranden i Centralexekutivkommittén, som väljes av kommittén själv, utför ett statsöverhuvuds representativa skyldigheter.

Utvecklingen hos folken har gått och går i den riktningen, att man alltmer överger monarkien såsom en antikverad och mot folkens självstyre stridande institution samt övergår till republikansk styrelseform. I några länder, däribland Sverige, har man dock ej haft förmåga eller vilja att följa med utvecklingen, trots att alla skäl tala mot den ärftliga monarkiens bibehållande och bestyrka dess olämplighet och omöjlighet under nuvarande förhållanden. Visserligen är det sant, att man i Sverige utan att formellt ändra författningen blott med monarkens tysta medgivande under senare år börjat försöka tillämpa ett parlamentariskt styrelseskick, så att konungens inflytande därmed minskats, och särskilt från socialdemokratiskt håll har detta förhållande nu åberopats såsom stöd för att republikens införande vore obehövt. För vår del kunna vi icke medgiva, att olägenheterna av monarkien härigenom bortfallit så mycket mindre som inga garantier givas för att icke en vacker dag å tronen uppstiger en fullkomligt undermålig person eller någon, som i övermod söker göra gällande rätten att utöva regeringsmakten i enlighet med regeringsformens bokstavliga bestämmelser.¹ För tillfället kan det väl synas, som om konungens ställning i vissa fall sjunkit ned till dekora-tionsfigurens, men han har dock i andra fall en ställning och befogenhet, som gör det möjligt för honom att använda sig av en personlig maktutövning, som kan medföra ödesdigra följder för det svenska folket. Ansatser till en dylik personlig maktutövning under senare tid saknas icke, och den Bernadotteska perioden lämnar ett flertal exempel härpå. Vi vilja bland annat erinra om hur den Staaftiska regeringen måste avgå 1906 med anledning av regentens personliga maktutövning, som framträdde så mycket bjärtare, då den var grundad på ett konstitutionellt »förlut» från kungens sida. En uppfattning, som denna tid med skärpa framhölls även av den liberala pressen. Ett annat slående exempel ha vi från »bonde»-tågsdagarna 1914, varvid även då den Staaftiska regeringen tvangs att avgå på grund av regentens inkonstitutionella, synnerligen uppseendeväckande ingripande vid försvarsfrågans lösning.

Även om vi för vår del ingalunda äro benägna att överdriva betydelsen av den monarkiska statsformens ersättande med en till nutidens förhållanden mera svarande form i detta avseende, torde det icke kunna bestridas,

att en monark vid kritiska perioder under en järnhård kapitalistisk ledning kan spela en mycket ödesdiger roll. Man måste nämligen utgå från det självklara faktum, att monarken på grund av naturliga förhållanden alltid blir ett redskap i storkapitalisternas, den härskande klassens och byråkratiens händer. »Kungen mot folket» och »herremakt mot folkemakt» äro tvenne slagord, som förr ofta användes i de politiska diskussionerna, då det gällt att bevisa, hur kungen alltid stått på storkapitalets sida mot folket.

En monarks inflytande bland folket och dess åskådningssätt är ej heller så ringa som anhängarna av dekorationsmonarkien förmena. Alltid finns det, särskilt bland de s. k. högre klasserna, åtskilliga kortsynta personer, som betrakta och se upp till kungarna, som om dessa vore högre väsen och på något mystiskt sätt erhållit sin regeringsmyndighet av en högre makt och ej av folket. Uttrycken med guds nåde och i nåder etc. äro ju betecknande härför. Och dock torde ingen upplyst människa kunna numera bestrida, att monarkernas rätt att existera och utöva en myndighet, måste härledas från och är beroende av folkens vilja och medgivande. Det är utslutande rena bedrägeriet, när man söker inbilla folken, att kungarna hava fått sin makt av guds nåd, och det måste fastslås som en naturlig rätt för folken att, när de så önska och behovet kräver det, återkalla den till monarken givna fullmakten att vara förste statsämbetsmannen i landet.

Ovannämnda villfarelse i fråga om monarkens ställning och rättsbefogenhet har emellertid medfört svårartade följder och särskilt hos överklassen orsakat en felvärdering av de breda lagrens betydelse för samhället och de enskilda individernas människovärde. Det behöver blott erinras om, huru personer, som haft beröring med eller stå kungahuset nära, betrakta sig som något mera än andra och med förakt och översitteri se ned på det arbetande enkla folket.

Byråkratien inom såväl den civila som militära ämbets- och tjänstemannaklassen kan också till stor del härledas ur det monarkiska styrelseskicket. Ämbetsmannen, som genom kunglig fullmakt »i nåder» utnämns och förordnats till sitt ämbete, betraktar, som man ofta får erfara, kungen som sin uppdragsgivare och sitt ämbete som en gåva av honom (se uttrycket »bortgiva» i 33 § regeringsformen). Det är t. ex. icke alls ovanligt, att man i ansökningen från ämbetsmän ännu kan finna uttryck sådana som »det mig i nåder anförtrodda ämbetet», och det är ju allmänt bekant, huru nyutnämnda ämbetsmän springa i slottstrapporna och tacka konungen för sin utnämning. Genom denna vanföreställning, att ett statsämbete är en gåva av kungen i stället för ett uppdrag av staten, bortskymmer oftast hos ämbetsmännen den sanna uppfattningen, att de äro folkets tjänare. Envar, som haft något med byråkratien att göra, har säkerligen fått erfara, huru ämbetsmännen anse sig som herrar över folket och uppträda mot det med översittarefasoner. Denna vanföreställning kan ju också lätt förklaras därur, att då byråkratien med formellt stöd av regeringsformen betraktar kungen

som härskare över folket och sitt ämbete som en gåva av honom, kommer ämbetet att för dem framstå som ett kungligt uppdrag att i kungens ställe utöva en viss funktion av härskarmakten över folket. Denna missuppfattning hos byråkratien kan icke skingras och den byråkratiska uppfattningen ej brytas på annat sätt än genom monarkiens upphävande och genom ett uttryckligt fastslående i grundlagen av principen, att högsta makten i landet skall utövas av folket självt, och att ämbetsmännen äro folkets tjänare. Byråkratien jämte överklassen äro för övrigt monarkiens bästa stöd, och i hemlighet synas de samverka för att förhindra genomförandet av ett verkligt folkstyre. Även de högsta ämbetsmän uppträda som kungliga lakejer, varom som bevis kan nämnas, att vid högtidliga tillfällen och fester justitieråd och regeringsråd paradera jämte hovmän och regementen inför kungligheten och betyga sin undersåtliga lydnad.

Storkapitalisternas och industrimagnaternas obehöriga makt och inflytande i samhällslivet kan också till stor del hänföras till monarkiens befintlighet. Förutom att monarken såsom oftast själv kapitalist måste antagas hava sina sympatier på företagarnas sida, ha kapitalismens och storföretagens män, i fullt medvetande av att monarkens verkliga maktbefogenhet numera icke är så stor, genom hemliga och dolda kanaler sökt sig fram till den högre förvaltningen och där skaffat sig inflytande på de allmänna ärendenas avgörande. Det är också ostridigt, att inga äro större rojalister än dessa män och ingen håller så skarpt på monarkiens bestånd som de, ty det ligger i deras intresse att hos allmänheten uppehålla skenet av att monarken är den styrande för att i verkligheten själva få tillskansa sig makten.

Överklassen, byråkratien och storkapitalismen draga alltså egna fördelar av att en undergrävd monarki bibehålles, och de äro därför monarkiens största förkämpar.

Såsom ovan nämnts plägar, särskilt från socialdemokratiskt håll, som huvudskäl mot monarkiens avskaffande huvudsakligen anmärkas, att när kungen enligt praxis statsrättsligt förlorat sin makt och myndighet, någon fara av dess bibehållande icke längre förefunnes och att man därför lika gärna kunde låta monarkien finnas kvar såsom en dekoration. Vi hava redan förut anfört de huvudsakliga invändningarna häremot, men vilja här ytterligare understryka, att en dylik skenmonarki är en alltför kostsam dekoration för ett litet land som Sverige. Enligt den redan godkända första huvudtiteln har för hov- och slottsstaten anslagits för nästa budgetår öfver 1,800,000 kronor, vilket är en alltför stor summa att kasta ut för lyxändamål. Man sparar och prutar på anslagen för nödvändiga eller socialt behövliga ändamål, men när det kräves pengar för att uppehålla en sådan fullkomligt obehöfelig och onyttig, ja rent av samhällsskadlig institution som monarkien, då finnes ingen gräns för sparsamheten. Betecknande är, att första huvudtiteln är den enda huvudtitel, där man i år ökat anslagsäskanden, under det att på alla andra huvudtitlar har det sparats öfver hövan. Avskaffade

man monarkien, vilket vi anse endast bör vara en tidsfråga, så skulle därigenom inbesparas minst en och en halv miljon åt statsverket.

För ett folk med den höga kulturståndpunkt som Sveriges borde det kännas föraktligt och förnedrande att finna sig i en sådan parodi på styrelse, som monarkien otvivelaktigt innebär. Det är tillika ett gyckelspel att såsom främsta grundlag längre bibehålla en regeringsform, som icke alls uttrycker den verkliga formen för högsta styrelsemaktens utövning och som därför i många delar är en död bokstav. Tiden är mogen såväl för monarkiens avskaffande som för grundlagarnas omarbetning.

Vi ha här ovan påvisat det ovärdiga och rent samhällsfientliga i den ärftliga kungamakten och förordat republiken som mera passande för vår tid. Då Sverige blivit betänkligt efter i utvecklingen i detta avseende, ha vi känt oss nödsakade att föreslå avskaffandet av den ärftliga monarkien i Sverige, vilket vi förmoda bör kunna samla majoritet i riksdagen. Majoriteten av riksdagens ledamöter har, om man får döma efter partiprogrammen, förklarat sig stå på demokratiens grundval. Ett konsekvent tillämpande av demokratiens måste otvivelaktigt nödvändiggöra kungamaktens avskaffande och republikens införande. Alla skäl tala nämligen för en grundlagsändring, som avskaffar kungamakten.

På grund av vad här ovan anförts hemställa vi,

att riksdagen måtte besluta uttala sig för avskaffande av den ärftliga kungamakten och införande av republik samt hos regeringen begära förslag till de ändringar i grundlagen, som på grund av detta beslut erfordras.

Stockholm den 20 februari 1924.

Aug. Spångberg.

J. P. Dahlén.

Rob. Samuelsson.

Verner Karlsson.

Vikt. Herou.

H. Molander.

K. Kilbom.